

Understanding property rights and its legal nature of products created on the basis of blockchain technologies

Akhtam YAKUBOV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2022

Received in revised form

20 August 2022

Accepted 25 September 2022

Available online

25 October 2022

Keywords:

blockchain,
virtual property,
virtual currency,
cryptocurrency,
tokens,
smart contract,
stable coin.

ABSTRACT

The rapid development of blockchain technology has shown its application in all aspects of life, including e-voting, healthcare organizations, delivery system, insurance, financing, energy and other fields to solve many pressing problems effectively. Most legal systems do not have a new approach to defining the status of products created with this technology (cryptocurrency, tokens) and, accordingly, the approach to permissible limits of their use. Determining the legal nature of blockchain technologies allows the legislator to include them in a certain legal regime or motivates the creation of legal basis of a new legal regime. This article analyzes legal status of products created on the basis of blockchain technologies (cryptocurrency, tokens, smart contract) and issues of property rights in relation to them. On the basis of national and international legal documents, research by scientists, analyzes aimed at determining legal status of products created on the basis of blockchain technologies (cryptocurrency, tokens, smart contracts) were conducted by the author, and proposals aimed at improving national legislation were put forward.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss9/S-pp129-141>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Independent researcher at Tashkent State University of Law, PhD. E-mail: akhtam.yakubov@gmail.com.

Блокчейн технологиялар асосида яратиладиган маҳсулотларга бўлган мулк ҳуқуқи ва унинг ҳуқуқий табиатини тушуниш

АННОТАЦИЯ

Калим сўзлар:
блокчейн,
виртуал мулк,
виртуал валюта,
криптовалюта,
токенлар,
смарт контракт,
стейблкоин (stablecoin).

Блокчейн технологияларининг жадал ривожланиб бориши унинг ҳаётнинг барча жабҳаларида қўлланилиши, жумладан, электрон овоз бериш, соғлиқни сақлаш ташкилотлари, етказиб бериш тизими, суғурта, молиялаштириш, энергия ва бошқа соҳаларда кўплаб долзарб муаммоларни оқилона ҳал этишда самарали эканлигини кўрсатди. Аксарият ҳуқуқий тизимларда ушбу технология ёрдамида яратиладиган маҳсулотлар (криптовалюта, токенлар) мақомини ва мос равища, улардан фойдаланишнинг рухсат этилган чегаралари бўйича ёндашувни белгилашда ягона ёндашув мавжуд эмас. Блокчейн технологияларининг ҳуқуқий табиатини белгилаш қонун чиқарувчига уларни маълум ҳуқуқий режимга киритишга имкон ёки янги ҳуқуқий режимнинг ҳуқуқий асосларини яратишга туртки беради. Мазкур мақолада блокчейн технологиялари асосида яратилган маҳсулотлар (криптовалюта, токенлар, смарт контракт)нинг ҳуқуқий мақоми, уларга нисбатан мулк ҳуқуқи масалалари таҳлил қилинган. Муаллиф томонидан миллий ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар, олимларнинг тадқиқотлари асосида Ўзбекистон қонунчилигига блокчейн технологиялари асосида яратилган маҳсулотлар (криптовалюта, токенлар, смарт контракт)нинг ҳуқуқий мақомини аниқлашга қаратилган таҳлиллар ўтказилиб, миллий қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар илгари сурилган.

Понимание прав собственности и правовой природы продуктов, созданных на основе технологий блокчейн

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
блокчейн,
виртуальная
собственность,
виртуальная валюта,
криптовалюта,
токены,
смарт-контракт,
стейблкоин.

Стремительное развитие технологии блокчейн показало ее применение во всех сферах жизни, включая электронное голосование, организации здравоохранения, систему доставки, страхование, финансирование, энергетику и другие сферы для эффективного решения многих насущных проблем. В большинстве правовых систем отсутствует новый подход к определению статуса продуктов, созданных с помощью данной технологии (криптовалюта, токены) и, соответственно, подход к допустимым пределам их использования. Определение правовой природы технологий блокчейн позволяет законодателю включить их в определенный правовой

режим или мотивирует создание правовой основы нового правового режима. В данной статье анализируется правовой статус продуктов, созданных на основе технологий блокчейн (криптовалюта, токены, смарт-контракт) и вопросы права собственности в отношении них. На основании отечественных и международных правовых документов, исследований ученых, автором был проведен анализ, направленный на определение правового статуса продуктов, созданных на основе технологий блокчейн (криптовалюты, токены, смарт-контракты), и внесены предложения, направленные на совершенствование национального законодательства.

КИРИШ

Ҳозирги вақтда рақамли мулк доирасида блокчейн технологияларига асосланган рақамли валюта турлари бугунги кунда давлатлар қонунчилигига турли шаклда баҳоланмоқда. 2000 йилларда пайдо бўлган блокчейн технологияси дастлаб сиёsatчилар ва қонун чиқарувчилар ўртасида ҳеч қандай қизиқиш уйғотмаган эди, чунки ушбу технология фақат техник мутахассисларнинг тор доирасигагина маълум бўлган.

Аммо блокчейн технологияси маҳсулотларидан бири – bitcoinning кенг тарқалиши ва у асосда тўлов тизимини ташкил қилишга бўлган қизиқишининг кескин ошиши ўз-ўзидан ушбу соҳага эътиборнинг ортишига сабаб бўлди. Анонимлиги, марказлашмаганлиги ва трансмиллий тусга эгалиги туфайли пул оқимларини тартибга солишнинг одатий оқимлари учун жиддий хавф туғдирадиган янги воситанинг пайдо бўлиши, турли мамлакатлар томонидан юзага келиши мумкин бўлган иқтисодий хавфларни камайтириш йўлларини излашга мажбур қилди.

Блокчейн технологияси ахборот блокларининг ўзаро боғлиқ занжиридир. Бундай блок ўзига хос дастурий контейнер бўлиб, унда маълум бир битим (смарт-контракт) билан боғлиқ барча маълумотлар бирлаштирилади. Кўрсатилган кириш ва чиқиши маълумотларини узатишида, икки хил калитдан фойдаланадиган “очиқ калитни шифрлаш” криптография усули қўлланади.

Биринчиси – бу барча иштирокчилар учун очиқ калит, иккинчиси эса шахсий калит бўлиб, фақат қабул қилувчига маълум бўлади. Блокчейн тизимида смарт-контракт (смарт транзакция)ни амалга оширишда, жўнатувчи қабул қилувчи маълумотларни химоялаш, бузилиш ва носозликлар ёки хакерлик хужумларига барқарорлигини таъминлаш учун алгоритмлар ёки математик формулалар ёрдамида ўз хабарини ўқиб бўлмайдиган, шифрланган кўринишда қўлфлайди [1. Б. 376].

Муболаға қилиб айтсак, блокчейн технологияси – марказлаштирилмаган тарқатиш реестри бўлиб, унда онлайн битимларни рўйхатдан ўтказиш ва шартнома шартларига мувофиқлигини текшириш учун транзакциялар қайд этилади.

Блокчейн технологияси ҳар қандай моддийлашмаган (“рақамли”) активларнинг тақсимланган маълумотлар базаларини яратиш ва сақлаш функциясини бажаради. Технологиянинг мутлақ янги хусусиятларидан бири операция (битим) хусусияти тўғрисидаги қоидаларни операция (битим) обьектга

боғлаган ҳолда белгилаш мумкинлигида намоён бўлади. Айнан шу блокчейн технологиясидан “смарт контрактлар”, яъни автоматик тарзда, инсон аралашувисиз тузиладиган ва бажариладиган битимларни яратиш имкони яратилади [2. Б. 423–426].

Смарт-контракт айнан рақамли актив билан ишлайди, чунки битим предметини (актив, маълум бир алоҳида бойлик) бериш (тақдим этиш) уни тақсимланган тизимдаги муайян ахборот блокига боғлаб қўйиш орқали таъминланади. Бунинг учун моддий ёки номоддий активлар виртуал маконга “ўтказилиши”, виртуал шаклда акс эттирилган бўлиши керак. Блокчейн томонидан бошқариладиган виртуал бирликлар, кўпинча маҳсус адабиётларда токенлар (ёки жетонлар, танга, валюталар) деб аталади.

Смарт-контрактлар ёки “ақлли” шартномаларни тўлиқ фуқаролик-хуқуқий шартномалар деб аташ ҳам мақсадга мувофиқ эмас. Аксинча, улар рақамли муҳитда ёки ахборот технологиялари, хусусан, “блокчейн”дан фойдаланиш орқали анъанавий шартномани тузишга ёрдам берадиган воситадир.

Моҳиятан, бундай шартнома намунавий шартнома шартларини қабул қилишда, масалан, электрон тўловларни амалга оширишда ёки онлайн биржада битим тузишда, олди-сотди қилишда, шунингдек, суғурта шартномаларида кодланган ҳаракатлар кетма-кетлигидан иборатdir.

Смарт-контракт тарафларнинг қандай келишувга эришишини аниқлаш имконини беради. Бунда шартнома бўйича мажбуриятларни бажариш (уни амалга ошириш) кўпинча автоматик хусусиятни назарда тутади. Мисол учун, олди-сотди шартномаси бўйича онлайн режимда маҳсулот ёки хизматни сотиб олишга рози бўлганда, айтайлик, кинотеатрга чипта сотиб олишда, пул маблағлари харидорнинг банк ҳисобварағидан автоматик равишда ечиб олинади ва кинотеатрга кино чиптасининг рақамли аналоги берилади [3. Б. 97–102].

Бундай шартномалар битта юридик хусусиятга эга. Битим тузишда ҳам, уни амалга оширишда ҳам тарафлар виждонлилиги презумпцияси тан олинади, яъни иштирокчилар томонидан битим бўйича ўз хуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишда битим шартларини бажариши шарт.

Бироқ смарт-контракт моҳиятини тушунишга қайтиб ҳамда тарафлар виждонлилиги ҳақидаги қоиддан келиб чиқсан, смарт-контракт ва электрон хужжат шаклида тузилган, аммо матн форматини ва унинг қонунийлигини тан олиш учун зарур бўлган барча мажбурий шартларни сақлайдиган анъанавий шартнома ўртасида чегараловчи чизиқни чизиш керак.

Агар смарт-контракт ҳақида гапирадиган бўлсан, у электрон форматга ўтказилган оддий ёзма шартнома матни суррогати эмас, балки рақамли коддир [3. Б. 97–102].

Кўпинча смарт-контрактнинг фақат битта шакли мавжуд деб айтилади, аммо бу нотўғри қараш. Кўллаш доирасига қараб, смарт-контрактларнинг қўйидаги турларини ажратиш мумкин:

– виртуал маконда хуқуқий муносабатлар тарафи тўғрисидаги маҳфий шахсий рақамли маълумотларни тақдим этишга рухсат бериш тўғрисидаги контракт. Кўпинча бундай контрактлар ушбу маълумотдан фойдаланмоқчи бўлган субъектга, шу жумладан, тижорат мақсадларида, узатишга рухсат берувчи субъектнинг рақамли активлари ҳақидаги маълумотларни узатишга рухсат беради. Ахборот базаларини тақдим этишда фойдаланилиб:

– тузилган шартномаларнинг амал қилиш шартларини сақлаб қолиш мақсадида узайтириш. Масалан, суғурта полисларини онлайн режимда узайтиришда қўлланади;

– дивиденд мажбуриятлар бўйича тўлов ва қимматли қоғозларга хизмат кўрсатиш бўйича бошқа операцияларни амалга ошириш мақсадида қимматли қоғозларни бошқариш;

– электрон тўловларни амалга ошириш. Оферта жўнатиш ва битимни акцепт қилиш жараёнини тезлаштириш, шунингдек, битимни амалга ошириш суръатини ошириш имконини беради. Биржа савдоларида акцияларни бир зумда қайта сотиш мақсадида уларни харид қилиш тезлигини ошириш зарур бўлганда қўлланилади;

– кредит мажбуриятларини бериш бўйича смарт-контрактлар ва жорий кредитлар бўйича, шунингдек, гаровдаги мулқдан фойдаланиш билан боғлиқ шартномалар бўйича тўловлар;

– битимлар шаффоғлиги ва самарадорлигини ошириш, харажатларни камайтириш ва фирибгарликнинг олдини олиш мақсадида кўчмас мулк обьектлари, улар бўйича битимларни ва ушбу обьектларга бўлган ҳуқуқлар ўтишини рўйхатга олиш ва бошқа.

М. Своннинг қайд этишича: “Криптоиқтисодиёт наздида “валюта” сўзи одатда умумлашган тарзда “муайян иқтисодий тизимда ишлаб топилиши ва сарф этилиши мумкин бўлган”, шунингдек, бошқа иқтисодий тизимларда тенг қийматдаги бирор нарсага алмаштирилиши мумкин бўлган қиймат бирлигини белгилаш учун қўлланилади. Coin атамаси ўрнига худди шундай равишида токен (token) атамасидан, яъни рақамли маркер ёки кириш воситаси ёки маълум фаолликни кузатиш механизми фойдаланилиши мумкин” [4. Б. 224-227].

Киберреаллик ҳамда виртуал макон демиурги – бу сунъий интеллектdir [5. Б. 311-325]. Бунинг учун маҳсуслашган дастур алгоритмлари ва кодлари фойдаланилади. Уларда ҳақиқий дунё обьектлари аналоглари бўлган рақамли обьектлар моделлаштирилади. Бу адекват ёки бошқача қилиб айтганда, алмашинадиган воқеликнинг пайдо бўлишига олиб келади, у “ўзаро боғлиқ бўлган ва рақамли технологиялар таъсири остида шахснинг (тўлиқ ёки қисман) назорати остида ёки унингсиз ўзгариб борадиган реал ҳаракатлар ва ҳодисалар билан мувофилаштирилган” бўлади [6. Б. 174].

Аммо юқоридаги барча шаклларда кўринадики, рақамли ёки виртуал мулк ҳозиргача ўхшаш фуқаролик-ҳуқуқий институтлардан аниқ ажратиб олинмаган, бу уларни таснифлаш ва рақамли ҳуқуқлар доирасига тўлақонли киритишни янада мураккаблаштиради.

МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР

Юқоридаги таҳлиллардан кўриниб турибдики, “рақамли валюта” тушунчасининг универсал таърифи ҳанузгача мавжуд эмас. Бошида рақамли валюта деганда қиймат белгиларига эга автоном, ноёб тарзда идентификация қилинадиган рақамли маълумот тўпламини тушуниш мумкин эди. Яъни, рақамли актив тўрт компонент билан тавсифланадиган активдир: иқтисодий (иқтисодий муносабатларда, хусусан, фуқаролик муомаласида қатнашади), ҳуқуқий (ҳуқуқ нормалари билан ҳимояланган), ахборот (рақамли технологиялар орқали қайд этилади, сақланади, узатилади, алмашинади ва ахборот маконида фойдаланилади).

Бироқ рақамли валюталар пул (фиат, мустаҳкам) валютага боғланган. “Ушбу обьектлар – активларнинг муҳим жиҳати уларнинг фақат электрон шаклда, моддий дунёдан ажралган ҳолда моҳиятан уларнинг мазмунини очиб берувчи криптографик рақамли код шаклида мавжудлигидир” [7. Б. 199–202]. Шунингдек, рақамли активнинг тақсимланган реестрда айланиши орқали таъминланган ноёблиги ва ишончлилигидан иборат қиймат таркибини ҳам ҳисобга олиш даркор [8. Б. 46–48].

Бойликларни рақамли шаклларга айлантириш глобал миқёсда рақамли иқтисодиётга ўтиш натижаси бўлди. Дарҳақиқат, янги фармация қадриятларининг шаклланиши янги турдаги – рақамли ашёлар пайдо бўлишига сабаб бўлди. Бунда сўз мулкий ҳуқуқлар ҳақида эмас, айнан ашёлар ҳақида боради. Шунинг учун ҳам бизнинг ҳуқуқ тизимимизда, рақамли иқтисодиёт элементларини ҳуқуқий ахборот базасига жорий этиш ҳақида гап кетганда, асосан ашёларга эмас, балки мажбуриятларга йўналтирилган молиявий қонунчиликни, айнан фуқаролик қонунчилиги ўзгаришларга дуч келди.

Аммо рақамли валютани электрон валютадан (e-money) ажратиш зарур, чунки иккинчиси муомаладаги миллий валютанинг электрон шакли, холос, унинг эмитенти жисмоний шахслар эмас, балки тегишли ихтисослашган давлат органи ёки тегишли ваколатлар тақдим этилган орган, масалан, Марказий банк ҳисобланади.

Юқорида кўрсатилганидек, криптовалюталарнинг пайдо бўлиши ва амалдаги ҳисоб-китоб муносабатларига фаол жорий этилиши, замонавий мазмундаги рақамли ҳуқуқлар институти вужудга келишининг асосий сабабларидан бири бўлган.

Криптовалютани ҳуқуқий тартибга солиши белгилаган давлатлар бугунги кунда асосан қўйидаги соҳаларда ҳуқуқий тартибга солиши жорий қилишга интилмоқда:

1) легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни жорий этиш;

2) давлатнинг динамик ривожланаётган виртуал валюталар бозорига тўғридан-тўғри муносабатининг энг машҳур чораси бўлмиш Аргентина, Филиппин, Япония ва АҚШ тажрибаси шуни кўрсатадики, виртуал валюталар билан бошқа ҳисоб-китоб операциялари иштирокчилари сифатида фаолият юритувчи виртуал валюта ва юридик шахсларни айирбошлаш бўйича операторларни know your customer (KYC) тартибини жорий қилиш, битимларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиши ва миллий юрисдикциянинг обрўсини пасайтириш хавфини камайтириш учун бошқа чораларни кўриш мажбуриятини юклаш;

3) виртуал валютадан фойдаланган ҳолда ҳисоб-китобларни солиқча тортиш тизимини ривожлантириш (Япония, Европа Иттифоқи мамлакатлари, Бразилия, АҚШ), виртуал валюта билан айирбошлаш операцияларини амалга ошириш (Япония, Европа Иттифоқи мамлакатлари), виртуал валютани майнинги бўйича фаолиятни амалга ошириш (фуқароларнинг ўз - ўзини иш билан таъминлашдан олинган даромади-Буюк Британия, Швеция, АҚШ);

4) мижозлар олдида жавобгарликни оширишга қаратилган валюта операциялари ва виртуал валюталар билан бошқа биржга операцияларини тартибга солиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш орқали миллий

юрисдикциянинг обрўсини йўқотиш хавфини камайтириш. Хусусан, биржа фаолиятининг молиявий таъминоти, операцияларнинг киберхавфсизлигини таъминлаш, биржа операциялари операторлари томонидан мижоз томонидан низоларни ҳал қилишнинг маҳсус муқобил механизмларидан (Филиппин, Япония) фойдаланиш имконияти ҳақида гап бормоқда.

Н.В. Макарчук қайд этганидек, “криптовалюталарнинг ҳуқуқий режими кўриб чиқилаётган муносабатларнинг предметли таркибига тегишли оммавий ҳуқуқий чекловларни, шунингдек, криптовалютадан фойдаланаётган шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини (криптовалютадан фойдаланиш турларини белгилаш) назарда тутиши (таъминлаши)керак” [9. Б. 22–24]. А.В. Михайлов тўғри таъкидлаганидек, криптовалютанинг муайян камчиликлари эмиссия марказининг йўқлиги, яъни эмитент томонидан валютанинг классик таъминоти йўқлиги деб тан олиниши мумкин [10. Б. 71].

Ҳозирги вақтда биткоин товарлар ва хизматлар учун тўловларни амалга ошириш учун ишлатилади, аммо дунё бўйлаб чекланган миқдордаги дўконлар тўлов учун биткоинларни қабул қилишади. Кўпгина молиявий нашрлар вақти-вақти билан биткоинларни “янги олтин” деб даъво қилишмоқда [11. Б. 76–77]. Биткоин ички қийматга эга эмас [12. Б. 21–26], унинг қиймати рекорд вақт ичida сезиларли даражада ўзгариши мумкин, бу бизга ушбу икки ҳодисани моҳиятган эквивалент деб тан олишга имкон бермайди, деган қарама-қарши фикрлар ҳам мавжуд [13. Б. 105–116].

Криптовалюта бизнесининг манфаатларини ифода этиш ва ҳимоя қилиш учун давлат томонидан қўллаб-қувватланадиган нодавлат ўзини-ўзи тартибга солувчи ташкилот яратишни рағбатлантириш керак. Бундай ташкилот криптовалюта фаолиятини тартибга солиш учун зарурдир [14. Б. 65].

Ушбу фикрларга қўшилган ҳолда қайд этиш зарурки, замонавий технологиялар асосида ривожланаётган муносабатларнинг мураккаблиги ва хилма-хиллигини ҳисобга олган ҳолда давлат ушбу муносабатларнинг дастлабки даврларда аниқ даражада ҳал қила олмаслиги мумкин, шунинг учун рақамли электрон тизим доирасида муносабатларни тартибга солишнинг асосий воситаси ўз-ўзини бошқариш воситаси бўлиши керак, яъни ривожланаётган муносабатларнинг аксарияти унинг иштирокчилари томонидан ҳал қилиниши керак.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ ВА УНИНГ ТАҲЛИЛИ

Криpto-валюта бозорлари тизимини бошқариш бўйича бир қатор ривожланган давлатлар тажрибаси, жумладан, Буюк Британия [15], Сингапур [16. Б. 361–382], Украина ва хорижий тажрибанинг қиёсий таҳлили [17. Б. 169–174], Канада, Швейцария, Жанубий Кореянинг бу борадаги амалиёти таҳлили [18. Б. 78–80], пул-кредит тизимида биткоин ва уни марказлашган ёки номарказлашган тарзда ҳуқуқий тартибга солишнинг аҳамияти [19. Б. 266–291] ҳақида сўнги ўн йилликда турли тадқиқотлар эълон қилингани ҳам ушбу соҳани ҳуқуқий тартибга солиш обьекти сифатида янги ҳодиса эканлигининг далолатидир.

Виртуал валюталарни белгилашда давлатлар нуқтаи назарларининг умумийлиги шундаки, умумий амалиётга кўра виртуал валюта фиат электрон пулларига ўхшамаслиги билан изоҳланади.

Давлат томонидан тартибга солиш доирасида криптовалюталарнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш бўйича ўтказилган таҳлиллар натижасида бир нечта асосий ёндашувлар мавжудлигини аниқлашга ҳаракат қилдик. Буларга:

– криптовалюта тўлов воситаси бўлган валюта (рақамли ёки виртуал валюта, фиат валютанинг аналоги, пул) сифатида;

- криптовалюта универсал молиявий восита сифатида;
- криптовалюта товар (мол-мулк, актив, мулк) сифатида;
- криптовалюта суррогат сифатида;

Таҳлил натижаларига асосланниб, биз криптовалютага хос бўлган ва унинг мақомини аниқлаш учун катта аҳамиятга эга бўлган бир қатор асосий хусусиятларни ажратиб қўрсатамиз.

Криптовалюта бирон мажбурият сифатида ҳаракат қилмайди. У ҳеч қандай моддий обьект билан таъминланмаган ва унинг қиймати фақат бозор иштирокчиларининг тахминларига асосланади. Криптовалютага нисбатан ликвидликни чеклаш муаммоси мавжуд эмас. Валютанинг якуний миқдори олдиндан маълум ва ҳар бир янги блокнинг яратилиши мураккаб математик муаммоларни ҳал қилиш билан бирга келади, бу эса валюта таклифининг ўсиш тезлигини сунъий равишда чеклашга олиб келади.

Бугунги кунда мавжуд бўлган криптовалюталар рўйхати жуда кенг ва уларни қонуний мустаҳкамлаш учун криптовалюталарнинг бутун мажмуасини таснифлаш керак. Шундай қилиб, криpto-валюта учта гуруҳни ўз ичига олади. **Биринчи гуруҳ:** тўлов воситаси, тўплаш (жамғариш) ва айирбошлаш воситаси сифатида ишлатиладиган криптовалюталар. Кўпинча ушбу гуруҳ криптовалюталири инвестиция воситаси сифатида ишлатилади (Bitcoin, Bitcoin-cash, Dash, Ripple, Litecoin, Eteherium ва бошқалар).

Иккинчи гуруҳ: Initial Coin Offering (бундан кейин – ICO) натижасида олинадиган криптовалюта токенлари. Ушбу гуруҳнинг криптовалюталари бонус сифатида тўлов воситаси, тежаш (жамғарма) ва айирбошлаш воситаси сифатида ишлатилади. Иккинчи гуруҳнинг криптовалюталарини инвестиция воситаси сифатида ишлатиш жуда кам учрайди (STRAT, IOT, Waves ва бошқалар).

Учинчи гуруҳ: тўлов воситаси, жамғарма (тежаш) ва айирбошлаш воситаси сифатида тақсимланмаган ва инвестиция воситаси сифатида фойдаланилмайдиган (TRUMP-COIN ва бошқалар) токенлар ва криpto-валюталар киради.

Айни дамда криптовалюта валюталар расмий курсига боғлаб қўйилмаган ва доим ҳам конвертация қилинадиган валюта деб қўрилмайди. Унинг ҳақиқий нархи ёки қиймати фақат ушбу турдаги валютадан тўлов сифатида фойдаланадиган молиявий муносабатлар иштирокчилари томонидан белгиланади.

Бундай ёндашувда криптовалюта товар билан кўп жиҳатдан ўхшаш, чунки у нафақат қиймат ўлчовидир, балки қиймат ўлчови криптовалюта нархига боғлиқ.

Шу бугунги кунда юздан ортиқ криптовалюталар мавжуд ва уларни яратиш жараёни умуман тугалланмаган. Улардан баъзилари тўлов воситаси сифатида тан олинди, натижада Amazon каби йирик онлайн савдо платформалари томонидан фойдаланилаётгани туфайли капиталлашувга эришди. Пул-кредит ва молиявий ҳисоб-китоб ҳуқуқий муносабатларда тан олинган бундай криптовалюталар ичida Bitcoin, Ethereum ва бошқаларни алоҳида қўрсатиш мумкин.

Қонун чиқарувчи учун янгилик эканлиги туфайли криптовалюта муомаласи шароитида юзага келаётган ижтимоий муносабатлар, дунёning аксарият мамлакатларида ҳозирча ҳуқуқ доирасидан четда қолмоқда (кўплаб халқаро тартибга солувчилар криптовалюта индустрияси ривожини ва унинг яшаб қола

олиш имкониятини синаш учун эҳтиёткор ҳолда кутиш ва кузатиш билан чекланмоқда). Аксинча, айрим давлатларда (асосан ривожланган) криптовалюта ҳуқуқий равишда белгиланган мақомга эга. Рақамли активнинг ҳуқуқий табиати таърифи таҳлил қилинаётган ҳодисанинг мураккаб ва ўзига хос табиати, шунингдек, миллий ҳуқуқ тизимлари тузилишидаги маълум тафовутлар сабабли экспериментал ва қўп жиҳатдан мунозарали ҳисобланади. Ушбу муаммони ҳал қилишнинг (шартли) учта шаклини ажратиш мумкин.

Қатор ривожланаётган мамлакатларда (Тайланд, Вьетнам, Эквадор, Боливия, Бангладеш) [20. Б. 116–129] криптовалюталарни чиқариш ва муомаласида иштирок этиш ноқонуний ҳисобланади, бу қонунчиликда қатъий белгилаб қўйилган (криптовалюта пул ўрнини босувчи суррогат ҳисобланади, чунки у рухсат этилган ягона қонуний тўлов воситаси мақомига эга эмас) бўлиб, давлат манфаатларидан келиб чиқади (капиталнинг чиқиб кетишига қарши курашиш, терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш). Шунингдек, “гибрид” ёндашув ҳам мавжуд. Масалан, Хитой Марказий банки жисмоний шахсларга рақамли активлар билан битимларга рухсат беради, лекин молиявий муассасаларга тақиқлайди, шунингдек, криптовалютани фақат актив сифатида белгилаб, унинг пул хусусиятларини тан олмайди [21].

Криптовалютани мустақил равишка, масалан, майнинг орқали қўлга киритиш мумкин, аммо у асосан электрон савдо майдончалари вазифасини бажарадиган ихтисослашган криптовалюта сайтларида сотилади.

Криптовалюталарни оммавий тартибга солиш билан боғлиқ муаммоларнинг катта қисми – бу давлат томонидан тартибга солишнинг кўлами ва табиати, операцияларни солиққа тортиш масалалари, ноқонуний ҳаракатлар учун жиноий ва маъмурий жавобгарлик ҳамда бошқаларда намоён бўлади.

Ҳозирги вақтда криптовалюталар аҳамиятини йўқотиб, токенларга ўз ўрнини бермоқда. Бунинг сабаби шундаки, токенлар “маълум ҳуқуқлар ёки хизматларни марказлашмаган шаклда тақдим этади ва бизнесни ривожлантириш учун молиялаштириш ҳамда бундай технологик платформа иштирокчиларини рағбатлантириш учун ички иқтисодиётга эга” [22. Б. 382–385].

Бироқ энг кенг тарқалган – бу рухсат берувчи фуқаролик-ҳуқуқий режим бўлиб, унинг доирасида хорижий давлатлар қонунчилигига криптовалюта турфа хил табиатга эга фуқаролик ҳуқуқлари объекти сифатида таснифланади: 1) номоддий мол-мул (товар)га тенглаштирилган, мулк ҳуқуқи объекти ва икки карра солиққа тортилади (АҚШ (федерал қонунчилик даражасида [23]), Буюк Британия [24]; 2) тўлов воситаси / валюта мақомига эга ва ҚҚСдан озод этилган (Европа Иттифоқи (тавсиявий) [25], Германия [26], Япония [27], Австралия [28]. Шу билан бирга, у ҳозирда ҳеч қандай хорижий давлатда қонуний тўлов воситаси ҳисобланмайди.

Криптовалютанинг пул шакли сифатида қуйидаги ўзига хосликларини инобатга олиш зарур:

биринчидан, криптовалюта ва электрон пул ўртасидаги туб фарқ шундаки, субъектда криптовалюта пайдо бўлиши учун у бирон-бир молиявий ташкилот вакили бўлган операторга фиат пул маблағини тақдим этишига зарурат йўқ, – биткойн шахс томонидан мустақил равишка майнинг жараёнида олинади ёки фуқаролик-ҳуқуқий битим орқали сотиб олинади ва ўз номинал қийматига эга бўлади.

иққинчидан, юқорида айтиб ўтилганидек, умуман олганда, нақд бўлмаган пуллар (ва уларнинг тури бўлган электрон пуллар) ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра мажбурият (талаб) ҳуқуқидир, криптовалютада эса, қоида тариқасида, бу нарса мавжуд эмас.

учинчидан, криптовалютадан нафақат учинчи шахслар олдидаги мажбуриятларни бажариш, балки ҳар қандай бошқа товар/валюта учун маҳсус платформаларда (криптовалюталар савдоси билан шуғулланувчи биржада) эркин айирбошланадиган товар сифатида ҳам фойдаланиш мумкин. Ўз навбатида, электрон пулни миллий валютадан бошқа валютага конвертация қилиш мумкин эмас, чунки у рублда ифодаланган қатъий белгиланган расмий курсга эга ва товар ҳисобланмайди.

Шундай қилиб, электрон пулнинг ҳуқуқий таърифи ҳозирги вақтда қонун билан батафсил тартибга солинганлиги ва криптовалюта ўзининг иқтисодий ва ҳуқуқий табиатига кўра кўп жиҳатдан ушбу хусусиятларга мос келмаганлиги сабабли, рақамли актив электрон пуллар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари доирасида амалга оширилмайдиган бошқа, алоҳида ҳуқуқий тартиботга эга бўлиши кераклигини тан олиш мақбул кўринади [29. Б. 51–59].

Хуллас, дунёда криптовалютанинг ҳуқуқий табиатини турли ёндашувлар асосида белгилайдиган ва унинг муомаласи доирасини тартибга солувчи жуда катта миқдордаги норматив-ҳуқуқий база тўпланган. Бунда уни яратиш бўйича фаол, ҳар йили жадаллашиб бораётган жараён кетмоқда.

Яна бир кенг тарқалган рақамли актив – бу токен. Дастлаб уларнинг мақсади эркин нақд пул маблағларни биринчи навбатда юқори технологияли стартап компаниялари учун жалб қилишдан иборат эди.

Турли тизимлар токенларни майнинг жараёнида яратиши, шунингдек, бирон-бир ҳаракатларни содир этиш учун сотиб олиши ёки текинга қўлга киритиши мумкин. Токенлар рақамли тизимдаги бирор ҳаракат учун мукофот сифатида ишлатилиши, шунингдек, улар кредит, тўлов вазифаларини, бошқа активларни ўтказишида воситачилик қилиш функцияларини бажариши ҳам мумкин.

Рақамли макондаги маълум обьектларнинг қимматли қофозларга тенглаштирилиши ҳужжатсиз қимматли қофозларни ишлаб чиқиши кўзда тутади, чунки “классик” қофозлар – бу мулкий ҳуқуқларни қайд этиш ва ўтказиш учун фойдаланадиган классик ҳужжатлар ҳисобланади.

Шундай қилиб, токенлар қимматли қофозларнинг виртуал аналоги бўлиб, улар талаб қилиш ҳуқуқини ёки келгусида лойиҳа активларининг бир қисмини олиш имкониятини таъминлаган ҳолда, амалда акцияларнинг рақамли аналоги вазифасини бажаради. Сўнгги ҳолатда токен эгалари ҳатто акциядорлик жамиятидаги акциядор мақомига ўхшаш ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, криптовалюта қонундан ташқарида бўлган ҳодиса сифатида қаралмаслиги керак. Ўзбекистон қонунчилигида ундан муомала қилишда фойдаланишни тўғридан-тўғри тақиқлаш мавжуд эмас, шунинг учун диспозитив усулдан келиб чиқиб, у шубҳасиз фуқаролик ҳуқуқлари обьекти ҳисобланади, бироқ унинг табиати ҳали на доктринада, на қонунда аниқ яққон белгиланмаган.

Мохијатан ҳуқуқий эмас, иқтисодий нүқтаи назардан, балки энг аниқ ва бир қарашда тўғри қарор – бу криптовалютани пулга тенглаштиришdir, чунки у мумомаладаги айrim функцияларни (тўлов, айирбошлаш ва жамғариш воситаси) бажаради.

ХУЛОСАЛАР

Бизнингча, рақамли мулк әгаларининг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлаш ва виртуал мулк билан боғлиқ низоларни ҳал этиш бўйича ягона суд амалиётини шакллантириш мақсадида бу объектларнинг ҳуқуқий режимига оид ўзига хос жиҳатларни тартибга солиш мақсадга мувофиқдир.

Гарчи токенлар (криптовалюта)ни тартибга солишга нисбатан ҳозирча ҳал этиш зарур бўлган кўп бўшлиқлар ва ноаниқликлар мавжуд бўлса-да, дастлабки даврларда миллий қонунчиликда ушбу рақамли объектларнинг ҳуқуқий мақоми бўйича самарали ҳуқуқий нормаларни қабул қилиш керак [29. Б. 51–59].

Бизнингча Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига ва бошқа маҳсус қонунларга мулк ҳуқуқларининг янги шакли – “рақамли ҳуқуқлар” тушунчасини жорий этиш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига “рақамли ҳуқуқлар бу – мазмуни ва амалга ошириш шартлари, қонун билан ўрнатилган белгиларга жавоб берадиган ахборот тизимининг қоидаларига мувофиқ белгиланадиган мажбурият ва бошқа ҳуқуқлар тан олинади”, деган қоидани киритиш таклиф қилинади.

Юқоридагиларни умумлаштириб, биз яна бир бор таъкидлаймизки, амалдаги қонунчилик, доктринал қоидалар ва суд амалиёти нүқтаи назаридан, криптовалюта эгаси ҳуқуқларининг ашёвий мазмунини тан олиш ва уни бошқа мулкка киритиш энг оқилона ечимдир.

Шу билан бирга, рақамли активни ҳуқуқий тартибга солишни ашёларнинг ҳуқуқий режими доирасида амалга ошириш лозим, чунки криптовалютадан фойдаланишдан иборат муносабатлар мавжуд фуқаролик ҳуқуқи тизими билан тўлиқ қамраб олинади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Карцхия А.А. Диссертация на тему «Гражданско-правовая модель регулирования цифровых технологий» на соискание ученой степени доктора юридических наук (специальность 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право). – М.: 2019. – С. 394.
2. Савельев А.И. Электронная коммерция в России и за рубежом: правовое регулирование. М.: Статут, 2016. – С. 640. // СПС «Консультант Плюс».
3. Решетняк С. Р. Классификация цифровых прав // Вестник экспернского совета. – 2021. – №. 1 (24). – С. 96–105.
4. Свон М. Блокчейн. Схема новой экономики. М.: Олимп-Бизнес, 2017. – С. 241.
5. Останина Е.А. Основание присоединения к многопользовательской онлайн игре – договор с участием потребителей / Право в сфере Интернета: Сборник статей/рук. авт. кол. и отв. ред. М.А. Рожкова. – М. Статут, 2018. – С. 311–345.
6. Карцхия А.А. Диссертация на тему «Гражданско-правовая модель регулирования цифровых технологий на соискание ученой степени доктора юридических наук (специальность 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право). – М.: 2019. – С. 394.

7. Лаптев В.А. Цифровые активы как объекты гражданских прав // Вестник Нижегородской академии МВД России, 2018. – № 2 (42). – С. 199–204.
8. Кудь А.А. Обоснование Понятия «Цифровой Актив»: Экономико-Правовой Аспект // Journal of Education and Science, Vol.2, No.1, 2019 // URL: <https://www.bitbon.space/ru/what-is-a-digital-asset>
9. Макарчук Н. В. Публично-правовые ограничения использования криптовалют как способ минимизации возможных рисков цифровизации экономики // Право и цифровая экономика. 2018. – № 1. – С. 22.
10. Михайлов А.В. Проблемы становления цифровой экономики и вопросы развития предпринимательского права // Актуальные проблемы российского права. 2018. № 11. – С. 71.
11. Srinivas V., Dillon D. and Zagone R., Bitcoin: The new gold rush. Deloitte Center for Financial Services. 2014.
12. Amsden R. and Schweizer D., 2018. Are Blockchain Crowdsales the New'Gold Rush'? Success Determinants of Initial Coin Offerings. Success determinants of initial coin offerings (April 16, 2018).
13. Klein, T., Thu, H.P. and Walther, T., Bitcoin is not the New Gold-A comparison of volatility, correlation, and portfolio performance. International Review of Financial Analysis, 59, 2018. pp.105-116.
14. Егорова М.А. Биткоин как особый вид криптовалюты: понятие, значение и перспективы правового регулирования в предпринимательской деятельности. Актуальные проблемы российского права. 2019. № 6 (103) июнь.
15. Morency, D.S., 2018. Regulatory Implications of Cryptocurrency on The Bank of England.
16. Lim, J.W., 2015. A facilitative model for cryptocurrency regulation in Singapore. In Handbook of Digital Currency (PP. 361–381). Academic Press.
17. Inshyn, M., Mohilevskyi, L. and Drozd, O., 2018. The issue of cryptocurrency legal regulation in Ukraine and all over the world: a comparative analysis. Baltic Journal of Economic Studies, 4(1), PP. 169–174.
18. Michael J., Cohn, A.L.A.N. and Butcher, J.R., 2018. Blockchain technology. The Journal, 1(7).
19. H. Nabilou. How to regulate bitcoin? Decentralized regulation for a decentralized cryptocurrency. International Journal of Law and Information Technology, 27(3), 2019. pp.266-291.
20. Долгиеva М.М. Зарубежный опыт правового регулирования отношений в сфере оборота криптовалюты // Lex Russica. – 2018. – № 10 (143). – С. 116-129.
21. China's Central Bank Governor: PBOC Won't Ban Bitcoin. – URL: <https://www.coindesk.com/chinas-central-bank-governor-pboc-wont-ban-bitcoin> (дата обращения: 03.02.2019).
22. Карцхия А.А. Диссертация на тему «Гражданско-правовая модель регулирования цифровых технологий» на соискание ученой степени доктора юридических наук (специальность 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право). – М.: 2019. – С. 394.

23. IRS to Tax Digital Currencies as Property, Not Currency. – URL: <https://www.coindesk.com/internal-revenue-service-treat-digital-currencies-property> (дата обращения: 22.01.2019).

24. Tax on crypto assets. – URL: <https://www.gov.uk/government/publications/tax-on-crypto-assets> (дата обращения: 22.01.2019).

25. The exchange of traditional currencies for units of the 'bitcoin' virtual currency is exempt from VAT. – URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-10/cp150128en.pdf> (дата обращения: 30.12.2018).

26. Umsatzsteuerliche Behandlung von Bitcoin und anderen sog. virtuellen Währungen; EuGH-Urteil vom 22. Oktober 2015, C-264/14, Hedqvist. – URL: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/BMF_Schreiben/Stellungsaerte/Umsatzsteuer/Umsatzsteuerer/Umsatzsteuerer-Anwendungserlass/2018-02-27-umsatzsteuerliche-behandlung-von-bitcoin-und-anderen-sog-virtuellen-waehrungen.html (дата обращения: 30.01.2019).

27. Virtual money poses accounting dilemma for Japan's early adopters. – URL: <https://asia.nikkei.com/Business/Trends/Virtual-money-poses-accounting-dilemma-for-Japan-s-early-adopters> (дата обращения: 01.02.2019).

28. Budget 2017 – Fact Sheets. – URL: https://www.budget.gov.au/2017-18/content/glossies/factsheets/html/FS_innovation.htm (дата обращения: 08.10.2018).

29. Гаврилов В. Н., Рафиков Р. М. Криптовалюта как объект гражданских прав в законодательстве России и ряда зарубежных государств // Вестник экономики, права и социологии. – 2019. – №. 1. – С. 51–59.